

Кижинин тап-эрикеринин Текши Декларациязы

Генеральный Ассамблея 1948 жылдын январ айынын 10-чы күнинде жараткан

Жартамал

Кижилик билезинин ончо турчыларынын жарамыкту, жакшы жанын, онойдо ок тен-тай ла туура салбас тап-эриктерин аяруга алганы омордын жайымынын, ак-чегинин ле текшилей амыр-энчүнин тӱзӱгӱзи болот; кижинин тап-эригин керекке албай, кыйа кӱргӱни шок-табаруларга экелгенин аяруга алып, онон улам кижиликтин агару кӱүн-табын ачындырат. Улуста ачык сӱстин жайымы болотон ло једикпес-тутактан ла коркорынан жайым жадынјӱрӱмди тӱзӱгӱни улустын ичкери јӱткимели деп јарлалган; кижинин тапэриги јасактын јаныла кыйалтазы јогынан корулалары аяруга алылар учурлу. Чокымдап айтса, кижі кӱмӱ базышка удур туруп чыгарынын эпаргазыла тузаланбазын; албатылар ортодогы најылык колбулардын ӱзӱмин јӱмӱӱрин аяруга алып; онойдо ок Бириктирилген Нациялардын калыктары бойынын Уставында кижинин тӱс тап-эригине бӱдӱмјизин јӱмӱгӱнин аяруга алып, ӱзеери кажы ла кижинин кижилик кӱӱндӱ байлыгын ла эр ле эпши кижинин тен-тай тап-эриктӱ болорын аяруга алып, жайым айалгада социальный ичкери ӱзӱмди ле жадын-јӱрӱмнин айалгазын ондолторын јӱмӱӱр деп шӱӱлтеге келген; турчы-ороондор Бириктирилген Нациялардын Организациязыла ӱмӱ-јӱмӱ иштеери деп молјонгонын аяруга алып, јӱмӱлтӱболуш ажыра текши тоомјыга ла кижинин тап-эриктерин ле тӱс жайымын буспас деп айдар керек; бу тап-эриктердин ле жайымын текши учурын ондоорын аяруга алганы, бу молјуны јӱрӱмде толо бӱдӱреринде сӱрекей јаан учурлу болгонын база аяруга алып, Генеральный Ассамблея кижинин тапэрикеринин чындык Текши Декларациязын јӱрӱмге кийдиретен каруулу иш деп јарлап јат. Каруулу ишти бӱдӱрерге текши калыктар, ороондор јилбиркеп јӱткиир учурлу. Кажы ла кижі, онойдо ок общественон кижы ла органы чындык, јӱрӱмдик Декларацияны аяруга алып, ӱредӱнин ле билгирдин шылтузында бу тап-эриктерди ле жайымды тоорына, јеткилдеерине болужып-јӱмӱжӱрине амадазын. Онойдо ок калыктар ла ороондор ортодо иш ажыра озочыл амадулу, текшилей жарамыкту једимге једер. Ол каруулу ишти Бириктирилген Нациялардын Организациязынын турчы-ороондорынын калыктары ортодо, онойдо ок омордын јурисдикциясындагы јерлердеги јуртап јаткан калыктары ортодо текшилей тооп, јӱрӱмде кийдирерин јеткилдеер.

1-кы тизим

Ончо улус ак-јарыкка жайым ла тен-тай тап-эриктӱ туулат. Омор санааукаалу ла чек кӱӱн-тапту болуп бӱткен ле бой-бойын карындаш кирези кӱрӱр лӱ јӱрер учурлу.

2-чи тизим

Кажы ла кижиде чындык Декларацияла јарадылган ончо тап-эриктер ле жайым болор учурлу. Мында угы, бӱдӱминин ӱни, бӱдӱми, тили, јандаган јаны, политикалык эмезе ӱскӱ кӱрӱми, угы-тӱзи, социальный айалгазы, аргазы аайынча бир де анылаш-ылгамал јок болор учурлу.

Ого ӱзеери кижинин јуртап јаткан јеринен камааны јогынан политикалык тап-эрик аайынча эмезе калыктар ортодогы учуры аайынча бир де аныланыш-башкаланыш болбос учурлу. Кижинин јаткан јери кемнен де камаанду, кемнин де корулында, бойын бойы башкарынбай да турган болзо эмезе бойынын (јеринде) суверенитединде кандый бир тудулу да болгонынан камаанду болбос учурлу.

3-чи тизим

Кажы ла кижі жадын-јӱрӱмге, жайымга ла танынан бойына тийерге јарабас тап-эриктӱ.

4-чи тизим

Кем де јалчы эмезе албанду базынчык айалгада болбос учурлу; јалчыларды садарынын эмезе јалчыланарынын, базынарынын ончо бӱдӱми јарадылбай јат.

5-чи тизим

Кем де кандый да кыйынга эмезе онын учурын, тоомјызын тӱжӱрип турган кижі кӱӱни јок базынышка алдыртпас учурлу.

6-чы тизим

Кажы ла кижі, кайда да јӱрзе, онын правосубъектозын тоорына тап-эриктӱ.

7-чи тизим

Ончо улус јасактын алдында теп-тен, кандый ла ылгаш јогынан јасактын тен-тай корулына тап-эриктӱ. Ончо улус чындык Декларацияны бузуп турган кыйыкташтан тен-тай корулга тап-эриктӱ. Онойдо ок ондый кыйыкташка тектериштен база тап-эриктӱ.

8-чи тизим

Кажы ла кижі ого Конституцияла эмезе јасакла берилген тӱс тап-эриктери бузулган тужында ийделӱ, тоомјылу эл јаргыларда тап-эриктерин једимдӱ орныктыарга тап-эриктӱ.

9-чы тизим

Кемди де тууразынан олјолоорго, тударга эмезе сүрерге јарабас.

10-чы тизим

Кажы ла кижі онын тап-эриктерин ле молјуларын чокымдаарга, онойдо ок ого эдилген уголовный бурулаштын тӱзӱгӱзін чокымдаарга толо тен-тайга тайанып, онын кереги ачык-јарык айалгада кӱрӱлзін ле јаргы ак-чек, кемнен де камаанду эмес чындык болзын деп тап-эриктӱ.

11-чи тизим

Кажы ла кижі шок-керек эткен деп бурулатса, онын бурузы јок деп ачык јаргыда јасактын ээжиле јарталбаганча, ол ӱйдин туркунына коруланарына керектӱ ончо аргаларла јеткилделер деп тап-эриктӱ.

Кем де кандый бир керекти эткен эмезе нени де этпеген деп шылтакка тайанып, шок-керек эткен деп јаргылатпас учурлу. Шок-керекти эдер тужында национальный јасак эмезе калыктар ортодогы тап-эриктер аайынча шок керек деп чотолбогон болзо. Онойдо ок шок-керек эдилген ӱйдӱ, болгодый кезедӱге кӱрӱ, кату кезедӱ эдилбес.

12-чи тизим

Онын танынан ла билелик јӱрӱмине тууразынан кем де киришпес учурлу. Онойдо ок кем де онын айыл-јуртына, корреспонденциязынын јажыдына эмезе онын ады-јолына, јӱрӱмине тууразынан кирижер учуры јок. Кажы ла кижі ондый табарудан, кирижеринен коруланар јасакка тап-эриктӱ.

13-чи тизим

Кажы ла кижі кажы ла ороон кеминде јайым јӱрер ле јуртап јадарга јерди талдап алар аргалу.

Кажы ла кижі кандый ла орооннон јӱре берер, ол тоодо бойынын, онойдо ок бойынын ороонына бурылар тап-эриктӱ.

14-чи тизим

Кажы ла кижі истежӱден улам ӱскӱ ороондо коруланар јерди бедиреер ле коруланар јерле тузаланар аргалу.

Бу тап-эрикке кандый истежӱ тужында тузаланарга јарабас. Качан чын ла политикалык эмес шок-кылык эмезе керектер Бириктирилген Нациялардын Организациязынын амадуларына ла ээжилерине келишпей турза.

15-чи тизим

Кажы ла кижі гражданство алар тап-эриктӱ.

Кандый да кижинин гражданствозын эмезе гражданствозын кубултар тап-эригин ала- кӱнчӱ айрырга јарабас.

16-чы тизим

Эр кемине јеткен эр ле эпши улус угы-тӱзинен эмезе јандаган јанынан камааны јогынан айыл-јурт тудуп, билелӱ болор тап-эриктӱ. Олор айылјуртты тӱзӱӱр, јуртаар ла айрылыжар тужында тен-тай тап-эрикке тузаланат.

Айыл-јурт тӱзӱӱп јаткан эки јаны экӱлезі јайым ла эптӱ-јӱптӱ сӱслӱ, кӱӱнле биригер аргалу.

Биле общественнын тӱзи, тӱзӱгӱзи, ол общественнын ла государствоннын јанынан корулашка тап-эриктӱ.

17-чи тизим

Кажы ла кижі алкы-јӱӱжӱ танынан ээленер, эмезе ӱскӱлӱриле де кожо ээленер тап-эриктӱ.

Кемнин де алкы-јӱӱжӱзін тууразынан келип айрырга јарабас.

18-чи тизим

Кажы ла кижі јайым кӱӱн-санаага, ак-чекке ле кудај јанына тап-эриктӱ; бу тап-эрикке бойынын кудај јанын эмезе кӱрӱмин солыры кирет, бойынын јанын јайым јандаары эмезе кӱрӱмин танынан бойы, эмезе ӱскӱ улусла кожо јандаары база кирет. Кудајлык чӱм-јан јанжыгуларды ӱткӱреринде тапэриктӱ.

19-чы тизим

Кажы ла кижы бойында јайым көрүмдү ле оны јайым чыгара айдар тапэриктү. Ол тап-эрик аайынча бойынын көрүминен јайым тудунар ла государствонын гран-кыйузынан камааны јогынан јетирүлерди ле көрүмсанааларды кандый ла эп-сүмелерле бедиреер, алар ла таркадар тап-эриктү.

20-чи тизим

Кажы ла кижы амыр-энчү јуундарга ла ассоциацияларга кирер јайым тап-эриктү.

Кемди де кандый бир ассоциацияга албан күчле кийдирилер аргазы јок.

21-чи тизим

Кажы ла кижы ороонды башкаларында чике эмезе јайым талдап алган чыгартулу улус ажыра туружар тап-эриктү.

Кажы ла кижы бойынын ороонында госслужбага тен-тай кирер тапэриктү.

Башкарунын јанынын төзөгөзінде эл-јоннын күүн-табы болор учурлу; ол күүн-тап анылу өйдин бажында өдүп турган ак-чек талдаштарда көрүлөр учурлу. Ол талдаштар текши ле тен-тай талдаачы тап-эрикле өдөр учурлу. Јажытту үнберишле эмезе јайым үнберишти јеткилдеечи өскө дө бүдүмле өткүрилзин.

22-чи тизим

Кажы ла кижы обществонын турчызы, айдарда, ол социальный јеткилдешке, јайым өзүмге тап-эриктү. Ол экономикалык, социальный ла культурный бөлүктерде национальный эп-аргалар ла калыктар ортодо өмө-јөмө иш, онойдо ок кажы ла орооннын сайламазы ла аргалары ажыра ичкери өзөр тап-эриктү.

23-чи тизим

Кажы ла кижы ишке, ишти јайым талдаарына, иште ак-чек ле јарамыкту айалгага, иштеер јери јок айалгадан корулалар тап-эриктү.

Кажы ла кижы кандый да кыйыкташ јогынан тен-тай иш учун тен-тай ишјалду болор тап-эриктү.

Кажы ла кижы јолду кайралга тап-эриктү. Онызы кижиге керектү јадын-јүрүмге ле билезине јарамыкту јадынды јеткилдеер учурлу. Керек тужында, өскө дө социальный јеткилдешле үзеери јеткилделер.

Кажы ла кижы профсоюзный биригүни төзөөр лө профсоюзтарга бойынын јилбүлерин корыыр амадула кирер тап-эриктү.

24-чи тизим

Кажы ла кижы амыраарга ла бош өйгө тап-эриктү. Онойдо ок иштеер күнди керектү кеминде тузаланары ла төлөлип турган јанжыккан амыралта (отпуск) керегинде тап-эрик база кирет.

25-чи тизим

Кажы ла кижы јүрүмдик кеми бийик болорына тап-эриктү. Курсактамагы, кийим-тудумы, айыл-јурты, медициналык јеткидежи, керектү соцјеткилдеш су-кадыкты, јадын-јүрүмди керектү кеминде, некелтелерге келиштире болор учурлу. Иш јок артса, оору-јобол болзо, кенек артса, јаныскан артса, карыыр јажы јетсе эмезе онын бойынан камааны јок күч айалга боло берзе, кажы ла кижы тап-эриктү.

Энелик ле оогош балдар анылу болушта ла кичеемелге тап-эрик берет. Ончо балдар биледе, онойдо ок биледе эмес те айалгада чыккан болзо, ончозы тен-тай социальный корулашла тузаланар учурлу.

26-чы тизим

Кажы ла кижы үредүге тап-эриктү. Үредүлик акча төлөбөзине болор учурлу. Анчада ла баштамы ла текши үредүлик. Баштамы үредүлик кыйалтазы јогынан болор учурлу. Технический ле профессиональный үредү ончозына јарамыкту болор учурлу. Кажы ла кижинин аргаларына тайанып, бийик үредү база ончозына јолду болор керек.

Үредүлик кижинин ичкери өзүмине ууламјылу болор учурлу. Кижинин тап-эрикерине ле јайымынын төс ууламјыларын элбедерине ууландырылар учурлу. Үредүни калыктар ортодо тоомјыга, најылыкка, текши тил табарына јолду болор учурлу. Угы-төзи ле јандаган јандары аайынча бөлүктер ортодо ондомолды јөмөөр. Амыр-энчүни јөмөөри аайынча Бириктирилген Нациялардын Биригүзинин өткүрип турган ижин јөмөөр учурлу.

Ада-энелер оогош балдарына үредүликтин бүдүмин талдаарында тапэриктү.

27-чи тизим

Кажы ла кижі обществонын культурный јүрүминде эрчимдү туружар тап-эриктү. Кеендикле таныжар, билим өзүмде туружар, турулталарыла тузаланар аргалу.

Кажы ла кижі онын көгүс байлыгын, ар-јөөжөлик јилбүлерин корыыр тап-эриктү. Билим, литературалык эмезе художественный иштин авторы болзо, ол тап-эриктү болор учурлу.

28-чи тизим

Кажы лакижи социальный ла калык ортодогы ээжи-аайга тап-эриктү. Мында чындык Декларацияда јарадылган тап-эриктер ле јайым бүткүлинче бүдер аргалу.

29-чы тизим

Кажы ла кижі обществонын алдында молјлу. Шак ла мында кижинин толо ло јайым ичкери өзүми болор аргалу.

Кажы ла кижі бойынын тап-эриктерин ле јайымын јүрүмде кийдирип тура, јасакла јарадылган тудуларды буспас учурлу. Ыскө улустын тап-эриктерин, јайымын тооп, баалап, демократиялык обществонын текши некелтезин, ээжизин буспас учурлу.

Бу тап-эриктерди ле јайымды кийдирип, ол онойдо ок Бириктирилген Нациялардын Биригүзинин ээжилерине, некелтелерине ол удур болбос учурлу.

30-чы тизим

Чындык Декларацияда јарадылганын кандый бир ороонго, бир бөлүк улуска эмезе танынан улуска кандый бир иш эдерге эмезе кандый бир керекти эдерге, чындык Декларацияда јарадылган тап-эрикти ле јайымды јоголторго ууландырылган деп ондоорго јарабас.